

॥ ॐ श्री परमात्मने नमः ॥

अध्याय बारावा ।

भक्तियोगः ।

जय जय वो शुद्धे । उदारे प्रसिद्धे । अनवरत आनंदे । वर्षतिये ॥ १ ॥
विषयव्याळें मिठी । दिधलिया नुठी ताठी । ते तुझिये गुरुकृपादृष्टी । निर्विष होय ॥ २ ॥
तरी कवणातें तापु पोळी । कैसेनि वो शोकु जाळी । जरी प्रसादरसकल्लोळीं । पुरें येसि तूं ॥ ३ ॥
योगसुखाचे सोहळे । सेवकां तुझेनि स्नेहाळे । सोऽहंसिद्धीचे लळे । पाळिसी तूं ॥ ४ ॥
आधारशक्तीचिया अंकीं । वाढविसी कौतुकीं । हृदयाकाशपल्लकीं । परीये देसी निजे ॥ ५ ॥
प्रत्यक्ज्योतीची वोवाळणी । करिसी मनपवनाचीं खेळणीं । आत्मसुखाची बाळलेणीं । लेवविसी ॥ ६ ॥
सतरावियेचें स्तन्य देसी । अनुहताचा हल्लरू गासी । समाधिबोधें निजविसी । बुझाऊनि ॥ ७ ॥
म्हणौनि साधकां तूं माउली । पिके सारस्वत तुझिया पाउलीं । या कारणें मी साउली । न संडीं तुझी ॥ ८ ॥
अहो सद्गुरुचिये कृपादृष्टी । तुझे कारुण्य जयातें अधिष्ठी । तो सकलविद्यांचिये सृष्टीं । धात्रा होय ॥ ९ ॥
म्हणौनि अंबे श्रीमंते । निजजनकल्पलते । आज्ञापीं मातें । ग्रंथनिरूपणीं ॥ १० ॥
नवरसीं भरवीं सागरु । करवीं उचित रत्नांचे आगरु । भावार्थाचे गिरिवरु । निफजवीं माये ॥ ११ ॥
साहित्यसोनियाचिया खाणी । उघडवीं देशियेचिया क्षोणीं । विवेकवल्लीची लावणी । हों देई सैंघ ॥ १२ ॥
संवादफळनिधानें । प्रमेयाचीं उद्यानें । लावीं म्हणे गहनें । निरंतर ॥ १३ ॥
पाखांडाचे दरकुटे । मोडीं वाग्वाद अळांटे । कुतकांचीं दुष्टें । सावजें फेडीं ॥ १४ ॥
श्रीकृष्णगुणीं मातें । सर्वत्र करीं वो सरतें । राणिवे बैसवी श्रोते । श्रवणाचिये ॥ १५ ॥
ये मच्छाठियेचिया नगरी । ब्रह्मविद्येचा सुकाळु करी । घेणें देणें सुखचिवरी । हों देई या जगा ॥ १६ ॥
तूं आपुलेनि स्नेहपल्लवें । मातें पांघुरविशील सदैवें । तरी आतांचि हें आघवें । निर्मीन माये ॥ १७ ॥
इये विनवणीयेसाठीं । अवलोकिलें गुरु कृपादृष्टी । म्हणे गीतार्थेंसी उठी । न बोलें बहु ॥ १८ ॥
तेथ जी जी महाप्रसादु । म्हणौनि साविया जाहला आनन्दु । आतां निरोपीन प्रबंधु । अवधान दीजे ॥ १९ ॥

अर्जुन उवाच ।

एवं सतत युक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते ।

ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः ॥ १ ॥

तरी सकलवीराधिराजु । जो सोमवंशीं विजयध्वजु । तो बोलता जाहला आत्मजु । पंडुनृपाचा ॥ २० ॥
कृष्णातें म्हणे अवधारिलें । आपण विश्वरूप मज दाविलें । तें नवल म्हणौनि बिहालें । चित्त माझे ॥ २१ ॥
आणि इये कृष्णमूर्तीची सवे । यालागीं सोय धरिली जीवें । तंव नको म्हणोनि देवें । वारिलें मातें ॥ २२ ॥
तरी व्यक्त आणि अव्यक्त । हें तूंचि एक निभ्रांत । भक्ती पाविजे व्यक्त । अव्यक्त योगें ॥ २३ ॥

या दोनी जी वाटा । तूतें पावावया वैकुंठा । व्यक्ताव्यक्त दारवंटां । रिगिजे येथ ॥ २४ ॥
 पैं जे वानी श्यातुका । तेचि वेगळिये वाला येका । म्हणौनि एकदेशिया व्यापका । सरिसा पाडू ॥ २५ ॥
 अमृताचिया सागरीं । जे लाभे सामर्थ्याची थोरी । तेचि दे अमृतलहरी । चुळीं घेतलेया ॥ २६ ॥
 हे कीर माझ्या चितीं । प्रतीति आथि जी निरुती । परि पुसणें योगपती । तें याचिलागीं ॥ २७ ॥
 जें देवा तुम्हीं नावेक । अंगिकारिलें व्यापक । तें साच कीं कवतिक । हें जाणावया ॥ २८ ॥
 तरी तुजलागीं कर्म । तूंचि जयांचें परम । भक्तीसी मनोधर्म । विकोनि घातला ॥ २९ ॥
 इत्यादि सर्वीं परीं । जे भक्त तूतें श्रीहरी । बांधोनियां जिव्हारीं । उपासिती ॥ ३० ॥
 आणि जें प्रणवापैलीकडे । वैखरीयेसी जें कानडें । कायिसयाहि सांगडें । नव्हेचि जें वस्तु ॥ ३१ ॥
 तें अक्षर जी अव्यक्त । निर्देश देशरहित । सोऽहंभावे उपासित । जानिये जे ॥ ३२ ॥
 तयां आणि जी भक्तां । येरयेरांमाजी अनंता । कवणें योगु तत्त्वतां । जाणितला सांगा ॥ ३३ ॥
 इया किरीटीचिया बोला । तो जगद्बंधु संतोषला । म्हणे हो प्रश्नु भला । जाणसी करूं ॥ ३४ ॥

श्री भगवानुवाच ।
 मय्यावेश्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते ।
 श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्ततमा मताः ॥ २ ॥

तरी अस्तुगिरीचियां उपकंठीं । रिगालिया रविबिंबापाठीं । रश्मी जैसे किरीटी । संचरती ॥ ३५ ॥
 कां वर्षाकाळीं सरिता । जैसी चढों लागें पांडुसुता । तैसी नीच नवी भजतां । श्रद्धा दिसे ॥ ३६ ॥
 परी ठाकिलियाहि सागरु । जैसा मागीलही यावा अनिवारु । तिये गंगेचिये ऐसा पडिभरु । प्रेमभावा ॥ ३७ ॥
 तैसें सर्वेंद्रियांसहित । मजमाजीं सूनि चित्त । जे रात्रिदिवस न म्हणत । उपासिती ॥ ३८ ॥
 इयापरी जे भक्त । आपणपें मज देत । तेचि मी योगयुक्त । परम मानीं ॥ ३९ ॥

ये त्वक्षर्मनिर्देश्यमव्यक्तं पर्युपासते ।
 सर्वत्रगमचिन्त्यं च कूटस्थमचलं ध्रुवं ॥ ३ ॥

आणि येर तेही पांडवा । जे आरूढोनि सोऽहंभावा । झोंबती निरवयवा । अक्षरासी ॥ ४० ॥
 मनाची नखी न लगे । जेथ बुद्धीची दृष्टी न रिगे । ते इंद्रियां कीर जोगें । कायि होईल ? ॥ ४१ ॥
 परी ध्यानाही कुवाडें । म्हणौनि एके ठायीं न संपडे । व्यक्तीसि माजिवडें । कवणेही नोहे ॥ ४२ ॥
 जया सर्वत्र सर्वपणें । सर्वांही काळीं असणें । जें पावूनि चिंतवणें । हिंपुटी जाहलें ॥ ४३ ॥
 जें होय ना नोहे । जें नाही ना आहे । ऐसें म्हणौनि उपाये । उपजतीचि ना ॥ ४४ ॥
 जें चळे ना ढळे । सरे ना मैळे । तें आपुलेनीचि बळें । आंगविलें जिही ॥ ४५ ॥

सन्नियम्येन्द्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः ।
 ते प्राप्नुवन्ति मामेव सर्वभूतहिते रताः ॥ ४ ॥

पैं वैराग्यमहापावकें । जाळूनि विषयांचीं कटकें । अधपलीं तवकें । इंद्रियें धरिली ॥ ४६ ॥

मग संयमाची धाटी । सूनि मुरडिलीं उफराटीं । इंद्रियें कोंडिलीं कपाटीं । हृदयाचिया ॥ ४७ ॥
 अपानीचिया कवाडा । लावोनि आसनमुद्रा सुहाडा । मूळबंधाचा हुडा । पन्नासिला ॥ ४८ ॥
 आशेचे लाग तोडिले । अधैर्याचे कडे झाडिले । निद्रेचें शोधिलें । काळवखें ॥ ४९ ॥
 वज्राग्नीचिया ज्वाळीं । करूनि सप्तधातूंची होळी । व्याधींच्या सिसाळीं । पूजिलीं यंत्रें ॥ ५० ॥
 मग कुंडलिनियेचा टेंभा । आधारीं केला उभा । तया चोजवले प्रभा । निमथावरी ॥ ५१ ॥
 नवद्वारांचिया चौचकीं । बाणूनि संयतीची आडवंकी । उघडिली खिडकी । ककारांतींची ॥ ५२ ॥
 प्राणशक्तिचामुंडे । प्रहारूनि संकल्पमेढे । मनोमहिषाचेनि मुंडे । दिधली बळी ॥ ५३ ॥
 चंद्रसूर्यां बुझावणी । करूनि अनुहताची सुडावणी । सतरावियेचें पाणी । जिंतिलें वेगीं ॥ ५४ ॥
 मग मध्यमा मध्य विवरें । तेणें कोरिवें दादरें । ठाकिलें चवरें । ब्रह्मरंभ्र ॥ ५५ ॥
 वरी मकारांत सोपान । ते सांडोनिया गहन । काखे सूनियां गगन । भरले ब्रह्मीं ॥ ५६ ॥
 ऐसे जे समबुद्धी । गिळावया सोडहंसिद्धी । आंगविताती निरवधी । योगदुर्गे ॥ ५७ ॥
 आपुलिया साटोवाटी । शून्य घेती उठाउठीं । तेही मातेंचि किरीटी । पावती गा ॥ ५८ ॥
 वांचूनि योगचेनि बळें । अधिक कांहीं मिळे । ऐसें नाहीं आगळें । कष्टचि तया ॥ ५९ ॥

क्लेशोऽधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसाम् ।
 अव्यक्ता हि गतिर्दुःखं देहवद्भिरवाप्यते ॥ ५ ॥

जिहीं सकळ भूतांचिया हितीं । निरालंबीं अव्यक्तीं । पसरलिया आसक्ती । भक्तीवीण ॥ ६० ॥
 तयां महेन्द्रादि पदे । करिताति वाटवधे । आणि ऋद्धिसिद्धींचीं द्वंद्वं । पाडोनि ठाती ॥ ६१ ॥
 कामक्रोधांचे विलग । उठावती अनेग । आणि शून्येंसी आंग । झुंजवावें कीं ॥ ६२ ॥
 ताहानें ताहानचि पियावी । भुकेलिया भूकचि खावी । अहोरात्र वावीं । मवावा वारा ॥ ६३ ॥
 उनी दिहाचें पहुडणें । निरोधाचें वेल्हावणें । झाडासि साजणें । चाळावें गा ॥ ६४ ॥
 शीत वेढावें । उष्ण पांघुरावें । वृष्टीचिया असावें । घरांआंतु ॥ ६५ ॥
 किंबहुना पांडवा । हा अग्निप्रवेशु नीच नवा । भातारेंवीण करावा । तो हा योगु ॥ ६६ ॥
 एथ स्वामीचें काज । ना वापिकें व्याज । परी मरणेंसी झुंज । नीच नवें ॥ ६७ ॥
 ऐसें मृत्यूहूनि तीख । कां घोंटे कढत विख । डोंगर गिळितां मुख । न फाटे काई ? ॥ ६८ ॥
 म्हणौनि योगाचियां वाटा । जे निगाले गा सुभटा । तयां दुःखाचाचि शेलवांटा । भागा आला ॥ ६९ ॥
 पाहें पां लोहाचे चणे । जें बोचरिया पडती खाणें । तें पोट भरणें कीं प्राणें । शुद्धी म्हणों ॥ ७० ॥
 म्हणौनि समुद्र बाहीं । तरणे आथि केंही । कां गगनामाजीं पाई । खोलिजतु असें ? ॥ ७१ ॥
 वळघलिया रणाची थाटी । आंगीं न लागतां कांठी । सूर्याची पाउटी । कां होय गा ॥ ७२ ॥
 यालागीं पांगुळा हेवा । नव्हे वायूसि पांडवा । तेवीं देहवंता जीवां । अव्यक्तीं गति ॥ ७३ ॥
 ऐसाही जरी धिंवसा । बांधोनियां आकाशा । झोंबती तरी क्लेशा । पात्र होती ॥ ७४ ॥
 म्हणौनि येर ते पार्था । नेणतीचि हे व्यथा । जे कां भक्तिपंथा । वोटंगले ॥ ७५ ॥

ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्पराः ।

अनन्येनैव योगेन मां ध्यायन्त उपासते ॥ ६ ॥

कर्मेंद्रिये सुखे । करिती कर्मे अशेखे । जिये कां वर्णविशेखे । भागा आली ॥ ७६ ॥
विधीते पाळित । निषेधाते गाळित । मज देऊनि जाळित । कर्मफळे ॥ ७७ ॥
ययापरी पाहीं । अर्जुना माझे ठाई । संन्यासूनि नाही । करिती कर्मे ॥ ७८ ॥
आणीकही जे जे सर्व । कायिक वाचिक मानसिक भाव । तयां मीवांचूनि धांव । आनौती नाही ॥ ७९ ॥
ऐसे जे मत्पर । उपासिती निरंतर । ध्यानमिषे घर । माझे झाले ॥ ८० ॥
जयांचिये आवडी । केली मजशी कुळवाडी । भोग मोक्ष बापुडी । त्यजिली कुळे ॥ ८१ ॥
ऐसे अनन्ययोगे । विकले जीवे मने आंगे । तयांचे कायि एक सांगे । जे सर्व मी करी ॥ ८२ ॥

तेषामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात् ।
भवामि न चिरात्पार्थ मय्यावेशितचेतसाम् ॥ ७ ॥

किंबहुना धनुर्धरा । जो मातेचिया ये उदरा । तो मातेचा सोयरा । केतुला पां ॥ ८३ ॥
तेवीं मी तयां । जैसे असती तैसियां । कळिकाळ नोकोनियां । घेतला पट्टा ॥ ८४ ॥
एहवीं तरी माझियां भक्तां । आणि संसाराची चिंता । काय समर्थाची कांता । कोरान्न मागे ॥ ८५ ॥
तैसे ते माझे । कलत्र हें जाणजे । कायिसेनिही न लजे । तयांचेनि मी ॥ ८६ ॥
जन्ममृत्यूचिया लाटी । झळंबती इया सृष्टी । ते देखोनियां पोटी । ऐसें जाहले ॥ ८७ ॥
भवसिंधूचेनि माजे । कवणासि धाकु नुपजे । तेथ जरी की माझे । बिहिती हन ॥ ८८ ॥
म्हणौनि गा पांडवा । मूर्तीचा मेळावा । करूनि त्यांचिया गांवा । धांवतु आलो ॥ ८९ ॥
नामाचिया सहस्रवरी । नावा इया अवधारी । सजूनियां संसारी । तारू जाहलो ॥ ९० ॥
सडे जे देखिले । ते ध्यानकासे लाविले । परीग्रही घातले । तरियावरी ॥ ९१ ॥
प्रेमाची पेटी । बांधली एकाचिया पोटी । मग आणिले तटी । सायुज्याचिया ॥ ९२ ॥
परी भक्तांचेनि नावे । चतुष्पदादि आघवे । वैकुंठीचिये राणिवे । योग्य केले ॥ ९३ ॥
म्हणौनि गा भक्तां । नाही एकही चिंता । तयांते समुद्धर्ता । आधि मी सदा ॥ ९४ ॥
आणि जेव्हांचि कां भक्ती । दीधली आपुली चित्तवृत्ती । तेव्हांचि मज सूति । त्यांचिये नाटी ॥ ९५ ॥
याकारणें गा भक्तराया । हा मंत्र तुवां धनंजया । शिकिजे जे यया । मार्गा भजिजे ॥ ९६ ॥

मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय ।
निवसिष्यसि मय्येव अत उर्ध्वं न संशयः ॥ ८ ॥

अगा मानस हें एक । माझ्या स्वरूपी वृत्तिक । करूनि घालीं निष्टंक । बुद्धि निश्चयेसीं ॥ ९७ ॥
इये दोनी सरिसीं । मजमाजीं प्रेमेसीं । रिगालीं तरी पावसी । माते तूं गा ॥ ९८ ॥
जे मन बुद्धि इहीं । घर केले माझ्यां ठायीं । तरी सांगें मग काइ । मी तू ऐसें उरे ? ॥ ९९ ॥
म्हणौनि दीप पालवे । सर्वेचि तेज मालवे । कां रविबिंबासवे । प्रकाशु जाय ॥ १०० ॥
उचललेया प्राणासरिसीं । इंद्रियेही निगती जैसीं । तैसा मनोबुद्धिपाशीं । अहंकारु ये ॥ १०१ ॥

म्हणौनि माझिया स्वरूपीं । मनबुद्धि इयें निक्षेपीं । येतुलेनि सर्वव्यापी । मीचि होसी ॥ १०२ ॥
यया बोला कांहीं । अनारिसें नाहीं । आपली आण पाहीं । वाहतु असें गा ॥ १०३ ॥

अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयि स्थिरम् ।
अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छाप्तुं धनन्जय ॥ ९ ॥

अथवा हें चित्त । मनबुद्धिसहित । माझ्यां हातीं अचुंबित । न शकसी देवों ॥ १०४ ॥
तरी गा ऐसें करीं । यया आटां पाहारांमाझारीं । मोटकें निमिषभरी । देतु जाय ॥ १०५ ॥
मग जें जें कां निमिख । देखेल माझे सुख । तेतुलें अरोचक । विषयीं घेईल ॥ १०६ ॥
जैसा शरत्कालु रिगे । आणि सरिता वोहटूं लागे । तैसें चित्त काढेल वेगें । प्रपंचौनि ॥ १०७ ॥
मग पुनवेहूनि जैसें । शशिबिंब दिसेंदिसें । हारपत अंवासे । नाहींचि होय ॥ १०८ ॥
तैसें भोगाआंतूनि निगतां । चित्त मजमाजीं रिगतां । हळूहळू पंडुसुता । मीचि होईल ॥ १०९ ॥
अगा अभ्यासयोगु म्हणजे । तो हा एकु जाणजे । येणें कांहीं न निपजे । ऐसें नाहीं ॥ ११० ॥
पै अभ्यासाचेनि बळें । एकां गति अंतराळे । व्याघ्र सर्प प्रांजळे । केले एकीं ॥ १११ ॥
विष कीं आहारी पडे । समुद्रीं पायवाट जोडे । एकीं वाग्ब्रह्म थोकडें । अभ्यासें केले ॥ ११२ ॥
म्हणौनि अभ्यासासी कांहीं । सर्वथा दुष्कर नाहीं । यालागीं माझ्या ठायीं । अभ्यासें मीळ ॥ ११३ ॥

अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽसि मत्कर्मपरमो भव ।
मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन् सिद्धिमवाप्स्यसि ॥ १० ॥

कां अभ्यासाही लागीं । कसु नाहीं तुझिया अंगीं । तरी आहासी जया भागीं । तैसाचि आस ॥ ११४ ॥
इंद्रियें न कोंडीं । भोगातें न तोडीं । अभिमानु न संडीं । स्वजातीचा ॥ ११५ ॥
कुळधर्मु चाळीं । विधिनिषेध पाळीं । मग सुखें तुज सरळी । दिधली आहे ॥ ११६ ॥
परी मनें वाचा देहें । जैसा जो व्यापारु होये । तो मी करीतु आहे । ऐसें न म्हणें ॥ ११७ ॥
करणें कां न करणें । हें आघवें तोचि जाणे । विश्व चळतसे जेणें । परमात्मेनि ॥ ११८ ॥
उणयापुरेयाचें कांहीं । उरों नेदी आपुलिया ठायीं । स्वजाती करुनि घेई । जीवित्व हें ॥ ११९ ॥
माळियें जेउतें नेलें । तेउतें निवांतचि गेलें । तया पाणिया ऐसें केले । होआवें गा ॥ १२० ॥
म्हणौनि प्रवृत्ति आणि निवृत्ती । इयें वोझीं नेघे मती । अखंड चित्तवृत्ती । माझ्या ठायीं ॥ १२१ ॥
एव्हवीं तरी सुभटा । उजू कां अव्हाटां । रथु काई खटपटा । करितु असे ? ॥ १२२ ॥
आणि जें जें कर्म निपजे । तें थोडें बहु न म्हणजे । निवांतचि अर्पिजे । माझ्यां ठायीं ॥ १२३ ॥
ऐसिया मझावना । तनुत्यागीं अर्जुना । तूं सायुज्य सदना । माझिया येसी ॥ १२४ ॥

अथैतदप्यशक्तोऽसि कर्तुं मद्योगमाश्रितः ।
सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मवान् ॥ ११ ॥

ना तरी हेंही तूज । नेदवे कर्म मज । तरी तूं गा बुझ । पंडुकुमरा ॥ १२५ ॥

बुद्धीचिये पाटीं पोटीं । कर्माआदि कां शेवटीं । मातें बांधणें किरीटी । दुवाड जरी ॥ १२६ ॥
 तरी हेंही असो । सांडीं माझा अतिसो । परि संयतिसीं वसो । बुद्धि तुझी ॥ १२७ ॥
 आणि जेणें जेणें वेळें । घडती कर्में सकळें । तयांचीं तियें फळें । त्यजितु जाय ॥ १२८ ॥
 वृक्ष कां वेली । लोटती फळें आलीं । तैसीं सांडीं निपजलीं । कर्में सिद्धें ॥ १२९ ॥
 परि मातें मनीं धरावें । कां मजउद्देशें करावें । हें कांहीं नको आघवें । जाऊं दे शून्यीं ॥ १३० ॥
 खडकीं जैसें वर्षलें । कां आगीमाजीं पेरिलें । कर्म मानी देखिलें । स्वप्न जैसें ॥ १३१ ॥
 अगा आत्मजेच्या विषीं । जीवु जैसा निरभिलाषी । तैसा कर्मीं अशेषीं । निष्कामु होई ॥ १३२ ॥
 वन्हीची ज्वाळा जैसी । वायां जाय आकाशीं । क्रिया जिरो दे तैसी । शून्यामाजी ॥ १३३ ॥
 अर्जुना हा फलत्यागु । आवडे कीर असलगु । परी योगामाजीं योगु । धुरेचा हा ॥ १३४ ॥
 येणें फलत्यागें सांडे । तें तें कर्म न विरूढे । एकचि वेळे वेळुझाडें । वांझें जैसीं ॥ १३५ ॥
 तैसें येणेंचि शरीरें । शरीरा येणें सरे । किंबहुना येरझारे । चिरा पडे ॥ १३६ ॥
 पै अभ्यासाचिया पाउटीं । ठाकजे ज्ञान किरीटी । ज्ञानें येइजे भेटी । ध्यानाचिये ॥ १३७ ॥
 मग ध्यानासि खेंव । देती आघवेचि भाव । तेव्हां कर्मजात सर्व । दूरी ठाके ॥ १३८ ॥
 कर्म जेथ दुरावे । तेथ फलत्यागु संभवे । त्यागास्तव आंगवे । शांति सगळी ॥ १३९ ॥
 म्हणौनि यावया शांति । हाचि अनुक्रमु सुभद्रापती । म्हणौनि अभ्यासुचि प्रस्तुतीं । करणें एथ ॥ १४० ॥

श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ञानाद् ध्यानं विशिष्यते ।
 ध्यानात् कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छान्तिनिरन्तरम् ॥ १२ ॥

अभ्यासाहूनि गहन । पार्था मग ज्ञान । ज्ञानापासोनि ध्यान । विशेषिजे ॥ १४१ ॥
 मग कर्मफलत्यागु । तो ध्यानापासोनि चांगु । त्यागाहूनि भोगु । शांतिसुखाचा ॥ १४२ ॥
 ऐसिया या वाटा । इहींचि पेणा सुभटा । शांतीचा माजिवटा । ठाकिला जेणें ॥ १४३ ॥

अद्वेषा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च ।
 निर्ममो निरहङ्कारः समदुःखसुखः क्षमी ॥ १३ ॥

जो सर्व भूतांच्या ठायीं । द्वेषातें नेणेंचि कहीं । आपपरु नाहीं । चैतन्या जैसा ॥ १४४ ॥
 उत्तमातें धरिजे । अधमातें अब्हेरिजे । हें काहींचि नेणिजे । वसुधा जेवीं ॥ १४५ ॥
 कां रायाचें देह चाळूं । रंकातें परौतें गाळूं । हें न म्हेचि कृपाळू । प्राणु पै गा ॥ १४६ ॥
 गाईची तृषा हरूं । कां व्याघ्रा विष होऊनि मारूं । ऐसें नेणेंचि गा करूं । तोय जैसें ॥ १४७ ॥
 तैसी आघवियांचि भूतमात्रीं । एकपणें जया मैत्री । कृपेशीं धात्री । आपणचि जो ॥ १४८ ॥
 आणि मी हे भाष नेणें । माझें काहींचि न म्हणे । सुख दुःख जाणणें । नाहीं जया ॥ १४९ ॥
 तेवींचि क्षमेलगीं । पृथ्वीसि पवाडु आंगीं । संतोषा उत्संगीं । दिधलें घर ॥ १५० ॥

सन्तुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः ।

मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥ १४ ॥

वार्षियेवीण सागरू । जैसा जळें नित्य निर्भरू । तैसा निरुपचारू । संतोषी जो ॥ १५१ ॥
वाहूनि आपुली आण । धरी जो अंतःकरण । निश्चया साचपण । जयाचेनि ॥ १५२ ॥
जीवु परमात्मा दोन्ही । बैसऊनि ऐक्यासनीं । जयाचिया हृदयभुवनीं । विराजती ॥ १५३ ॥
ऐसा योगसमृद्धि । होऊनि जो निरवधि । अर्पी मनोबुद्धी । माझ्या ठायीं ॥ १५४ ॥
आंतु बाहेरि योगु । निर्वाळलेयाहि चांगु । तरी माझा अनुरागु । सप्रेम जया ॥ १५५ ॥
अर्जुना गा तो भक्तु । तोचि योगी तोचि मुक्तु । तो वल्लभा मी कांतु । ऐसा पढिये ॥ १५६ ॥
हें ना तो आवडे । मज जीवाचेनि पाडें । हेंही एथ थोकडें । रूप करणें ॥ १५७ ॥
तरी पढियंतयाची काहाणी । हे भुलीची भारणी । इयें तंव न बोलणीं । परी बोलवी श्रद्धा ॥ १५८ ॥
म्हणौनि गा आम्हां । वेगां आली उपमा । एन्हवीं काय प्रेमा । अनुवादु असे ? ॥ १५९ ॥
आतां असो हें किरीटी । पै प्रियाचिया गोष्टी । दुणा थांव उठी । आवडी गा ॥ १६० ॥
तयाही वरी विपायें । प्रेमळु संवादिया होये । तिये गोडीसी आहे । कांटाळें मग ? ॥ १६१ ॥
म्हणौनि गा पंडुसुता । तूंचि प्रियु आणि तूंचि श्रोता । वरी प्रियाची वार्ता । प्रसंगें आली ॥ १६२ ॥
तरी आतां बोलों । भलें या सुखा मीनलों । ऐसें म्हणतखेवीं डोलों । लागला देवो ॥ १६३ ॥
मग म्हणे जाण । तया भक्तांचे लक्षण । जया मी अंतःकरण । बैसों घालीं ॥ १६४ ॥

यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः ।
हर्षामर्षभयोर्द्वैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥ १५ ॥

तरी सिंधूचेनि माजें । जळचरां भय नुपजे । आणि जळचरीं नुबगिजे । समुद्रु जैसा ॥ १६५ ॥
तेवीं उन्मत्तें जगें । जयासि खंती न लगे । आणि जयाचेनि आंगें । न शिणे लोको ॥ १६६ ॥
किंबहुना पांडवा । शरीर जैसें अवयवां । तैसा नुबगे जीवां । जीवपणें जो ॥ १६७ ॥
जगचि देह जाहलें । म्हणौनि प्रियाप्रिय गेलें । हर्षामर्ष ठेले । दुजेनविण ॥ १६८ ॥
ऐसा द्वंद्वनिर्मुक्तु । भयोद्वगरहितु । याहीवरी भक्तु । माझ्यां ठायीं ॥ १६९ ॥
तरी तयाचा गा मज मोहो । काय सांगों तो पढियावो । हें असे जीवें जीवो । माझेनि तो ॥ १७० ॥
जो निजानदें धाला । परिणामु आयुष्या आला । पूर्णते जाहला । वल्लभु जो ॥ १७१ ॥

अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासीनो गतव्यथः ।
सर्वारंभपरित्यागी यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥ १६ ॥

जयाचिया ठायीं पांडवा । अपेक्षे नाहीं रिगावा । सुखासि चढावा । जयाचें असणें ॥ १७२ ॥
मोक्ष देऊनि उदार । काशी होय कीर । परी वेचावें लागें शरीर । तिये गांवीं ॥ १७३ ॥
हिमवंतु दोष खाये । परी जीविताची हानि होये । तैसें शुचित्व नोहे । सज्जनाचें ॥ १७४ ॥
शुचित्वें शुचि गांग होये । आणि पापतापही जाये । परी तेथें आहे । बुडणें एक ॥ १७५ ॥
खोलिये पारु नेणिजे । तरी भक्तीं न बुडिजे । रोकडाचि लाहिजे । न मरतां मोक्षु ॥ १७६ ॥

संताचेनि अंगलगे। पापातें जिणणें गंगे। तेणें संतसंगें। शुचित्व कैसें ॥ १७७ ॥
 म्हणौनि असो जो ऐसा। शुचित्वें तीथां कुवासा। जेणें उल्लंघविलें दिशा। मनोमळ ॥ १७८ ॥
 आंतु बाहेरी चोखाळु। सूर्य जैसा निर्मळु। आणि तत्त्वार्थींचा पायाळु। देखणा जो ॥ १७९ ॥
 व्यापक आणि उदास। जैसें कां आकाश। तैसें जयाचें मानस। सर्वत्र गा ॥ १८० ॥
 संसारव्यथे फिटला। जो नैराश्यें विनटला। व्याधाहातोनि सुटला। विहंगु जैसा ॥ १८१ ॥
 तैसा सतत जो सुखें। कोणीही टवंच न देखे। नेणिजे गतायुषें। लज्जा जेवीं ॥ १८२ ॥
 आणि कर्मारंभालागीं। जया अहंकृती नाही आंगीं। जैसें निरिंधन आगी। विझोनि जाय ॥ १८३ ॥
 तैसा उपशमुचि भागा। जयासि आला पै गा। जो मोक्षाचिया आंगा। लिहिला असे ॥ १८४ ॥
 अर्जुना हा ठावोवरी। जो सोऽहंभावो सरोभरीं। द्वैताच्या पैलतीरीं। निगों सरला ॥ १८५ ॥
 कीं भक्तिसुखालागीं। आपणपेंचि दोही भागीं। वांटूनियां आंगीं। सेवकै बाणी ॥ १८६ ॥
 येरा नाम मी ठेवी। मग भजती वोज बरवी। न भजतया दावी। योगिया जो ॥ १८७ ॥
 तयाचे आम्हां व्यसन। आमुचें तो निजध्यान। किंबहुना समाधान। तो मिळे तें ॥ १८८ ॥
 तयालागीं मज रूपा येणें। तयाचेनि मज येथें असणें। तया लोण कीजे जीवें प्राणें। ऐसा पढिये ॥ १८९ ॥

यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न काङ्क्षति ।
 शुभाशुभपरित्यागी भक्तिमान्यः स मे प्रियः ॥ १७ ॥

जो आत्मलाभासारिखें। गोमटें कांहींचि न देखे। म्हणौनि भोगविशेखें। हरिखेजेना ॥ १९० ॥
 आपणचि विश्व जाहला। तरी भेदभावो सहजचि गेला। म्हणौनि द्वेषु ठेला। जया पुरुषा ॥ १९१ ॥
 पै आपुलें जें साचें। तें कल्पांतीहीं न वचे। हें जाणोनि गताचें। न शोची जो ॥ १९२ ॥
 आणि जयापरौतें कांहीं नाही। तें आपणपेंचि आपुल्या ठायीं। जाहला यालागीं जो कांहीं। आकांक्षी ना ॥ १९३ ॥
 वोखटें कां गोमटें। हें कांहींचि तया नुमटे। रात्रिदिवस न घटे। सूर्यासि जेवीं ॥ १९४ ॥
 ऐसा बोधुचि केवळु। जो होवोनि असे निखळु। त्याहीवरी भजनशीळु। माझ्या ठायीं ॥ १९५ ॥
 तरी तया ऐसें दुसरें। आम्हां पढियंतें सोयरें। नाही गा साचोकारें। तुझी आण ॥ १९६ ॥

समः शत्रौ च मित्रे च तथामानापमानयोः ।
 शीतोष्णसुखदुःखेषु समः सङ्गविवर्जितः ॥ १८ ॥

पार्था जयाचिया ठायीं। वैषम्याची वार्ता नाही। रिपुमित्रां दोही। सरिसा पाडु ॥ १९७ ॥
 कां घरींचियां उजियेडु करावा। पारखियां आंधारु पाडावा। हें नेणेचि गा पांडवा। दीपु जैसा ॥ १९८ ॥
 जो खांडावया घावो घाली। कां लावणी जयानें केली। दोघां एकचि साउली। वृक्षु दे जैसा ॥ १९९ ॥
 नातरी इक्षुदंडु। पाळितया गोडु। गाळितया कडु। नोहेंचि जेवीं ॥ २०० ॥
 अरिमित्रीं तैसा। अर्जुना जया भावो ऐसा। मानापमानीं सरिसा। होतु जाये ॥ २०१ ॥
 तिहीं ऋतूं समान। जैसें कां गगन। तैसा एकचि मान। शीतोष्णीं जया ॥ २०२ ॥
 दक्षिण उत्तर मारुता। मेरु जैसा पंडुसुता। तैसा सुखदुःखप्राप्तां। मध्यस्थु जो ॥ २०३ ॥
 माधुर्ये चंद्रिका। सरिसी राया रंका। तैसा जो सकळिकां। भूतां समु ॥ २०४ ॥

आघवियां जगा एक। सेव्य जैसे उदक। तैसें जयातें तिन्ही लोक। आकांक्षिती ॥ २०५ ॥
जो सबाह्यसंग। सांडोनिया लाग। एकाकीं असे आंग। आंगीं सूनी ॥ २०६ ॥

तुल्यनिन्दास्तुतिमौनी सन्तुष्टो येन केनचित् ।
अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान्मे प्रियो नरः ॥ १९ ॥

जो निंदेतें नेघे। स्तुति न श्लाघे। आकाशा न लगे। लेपु जैसा ॥ २०७ ॥
तैसें निंदे आणि स्तुति। मानु करुनि एके पांती। विचरे प्राणवृत्ती। जनीं वनीं ॥ २०८ ॥
साच लटिके दोन्ही। बोलोनि न बोले जाहला मौनी। जो भोगितां उन्मनी। आरायेना ॥ २०९ ॥
जो यथालाभें न तोखे। अलाभें न पारुखे। पाउसेवीण न सुके। समुद्रु जैसा ॥ २१० ॥
आणि वायूसि एके ठायीं। बिढार जैसें नाहीं। तैसा न धरीच कहीं। आश्रयो जो ॥ २११ ॥
आघवाची आकाशस्थिति। जेवीं वायूसि नित्य वसती। तेवीं जगचि विश्रांती- । स्थान जया ॥ २१२ ॥
हें विश्वचि माझे घर। ऐसी मती जयाची स्थिर। किंबहुना चराचर। आपण जाहला ॥ २१३ ॥
मग याहीवरी पार्था। माझ्या भजनीं आस्था। तरी तयातें मी माथां। मुकुट करीं ॥ २१४ ॥
उत्तमासि मस्तक। खालविजे हें काय कौतुक। परी मानु करिती तिन्ही लोक। पायवणियां ॥ २१५ ॥
तरी श्रद्धावस्तूसी आदरु। करितां जाणजे प्रकारु। जरी होय श्रीगुरु। सदाशिवु ॥ २१६ ॥
परी हे असो आतां। महेशातें वानितां। आत्मस्तुति होतां। संचारु असे ॥ २१७ ॥
ययालागीं हें नोहे। म्हणितले रमानाहें। अर्जुना मी वाहें। शिरीं तयातें ॥ २१८ ॥
जे पुरुषार्थसिद्धि चौथी। घेऊनि आपुलिया हातीं। रिगाला भक्तिपंथीं। जगा देतु ॥ २१९ ॥
कैवल्याचा अधिकारी। मोक्षाची सोडी बांधी करी। कीं जळाचिये परी। तळवटु घे ॥ २२० ॥
म्हणौनि गा नमस्कारुं। तयातें आम्ही माथां मुगुट करुं। तयाची टांच धरुं। हृदयीं आम्हीं ॥ २२१ ॥
तयाचिया गुणांचीं लेणीं। लेववूं अपुलिये वाणी। तयाची कीर्ति श्रवणीं। आम्हीं लेवूं ॥ २२२ ॥
तो पहावा हे डोहळे। म्हणौनि अचक्षुसी मज डोळे। हातींचेनि लीलाकमळें। पुजूं तयातें ॥ २२३ ॥
दोंवरी दोनी। भुजा आलों घेउनि। आलिंगावयालागुनी। तयाचें आंग ॥ २२४ ॥
तया संगाचेनि सुरवाडें। मज विदेहा देह धरणें घडे। किंबहुना आवडे। निरुपमु ॥ २२५ ॥
तेणेंसीं आम्हां मैत्र। एथ कायसें विचित्र ?। परी तयाचें चरित्र। ऐकती जे ॥ २२६ ॥
तेही प्राणापरौते। आवडती हें निरुतें। जे भक्तचरित्रातें। प्रशंसिती ॥ २२७ ॥
जो हा अर्जुना साद्यंत। सांगितला प्रस्तुत। भक्तियोगु समस्त-। योगरूप ॥ २२८ ॥
तया मी प्रीति करी। कां मनीं शिरसा धरीं। येवढी थोरी। जया स्थितीये ॥ २२९ ॥

ये तु धर्म्यामृतमिदं यथोक्तं पर्युपासते ।
श्रद्धधाना मत्परमा भक्तास्तेऽतीव प्रियाः ॥ २० ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे भक्तियोगोनाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२अ ॥

ते हे गोष्ठी रम्य । अमृतधारा धर्म्य । करिती प्रतीतिगम्य । आइकोनि जे ॥ २३० ॥
 तेसीचि श्रद्धेचेनि आदरें । जयांचे ठायीं विस्तरे । जीवीं जयां थारे । जे अनुष्ठिती ॥ २३१ ॥
 परी निरूपली जैसी । तैसीच स्थिति मानसी । मग सुक्षेत्रीं जैसी । पेरणी केली ॥ २३२ ॥
 परी मातें परम करुनि । इयें अर्थीं प्रेम धरुनि । हेंचि सर्वस्व मानूनि । घेती जे पै ॥ २३३ ॥
 पार्था गा जगीं । तेचि भक्त तेचि योगी । उत्कंठा तयांलागीं । अखंड मज ॥ २३४ ॥
 तें तीर्थ तें क्षेत्र । जगीं तेंचि पवित्र । भक्ति कथेसि मैत्र । जयां पुरुषां ॥ २३५ ॥
 आम्हीं तयांचें करूं ध्यान । ते आमुचें देवतार्चन । ते वांचूनि आन । गोमटें नाहीं ॥ २३६ ॥
 तयांचें आम्हां व्यसन । ते आमुचें निधिनिधान । किंबहुना समाधान । ते मिळती तें ॥ २३७ ॥
 पै प्रेमळाची वार्ता । जे अनुवादती पंडुसुता । ते मानूं परमदेवता । आपुली आम्ही ॥ २३८ ॥
 ऐसे निजजनानदें । तेणें जगदादिकदें । बोलिलें मुकुंदें । संजयो म्हणे ॥ २३९ ॥
 राया जो निर्मळु । निष्कलंक लोककृपाळु । शरणागतां प्रतिपाळु । शरण्यु जो ॥ २४० ॥
 पै सुरसहायशीळु । लोकलालनलीळु । प्रणतप्रतिपाळु । हा खेळु जयाचा ॥ २४१ ॥
 जो धर्मकीर्तिधवलु । आगाध दातृत्वे सरळु । अतुळबळें प्रबळु । बळिबंधनु ॥ २४२ ॥
 जो भक्तजनवत्सळु । प्रेमळजन प्रांजळु । सत्यसेतु सकळु । कलानिधी ॥ २४३ ॥
 तो श्रीकृष्ण वैकुंठीचा । चक्रवर्ती निजांचा । सांगे येरु दैवाचा । आइकतु असे ॥ २४४ ॥
 आतां ययावरी । निरूपिती परी । संजयो म्हणे अवधारीं । धृतराष्ट्रातें ॥ २४५ ॥
 तेचि रसाळ कथा । मन्हाठिया प्रतिपथा । आणिजेल आतां । आवधारिजो ॥ २४६ ॥
 ज्ञानदेव म्हणे तुम्ही । संत वोळगावेति आम्ही । हें पढविलों जी स्वामी । निवृत्तिदेवीं ॥ २४७ ॥
 इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां द्वादशोऽध्यायः ॥

Encoded and proofread by
 Chhaya Deo, Sharad Deo, and Vishwas Bhide.
 Assisted by
 Sunder Hattangadi, Joshi, and Shree Devi Kumar.

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com
 Last updated November 23, 2008